

ТӨР, ЗАХИРГААНЫ ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН АСУУДАЛ**ТӨРИЙН АЛБАН ХААГЧДАД ОНОГДУУЛАХ ХАРИУЦЛАГА:
1921-1990 ОНЫ ҮЕИЙН ХУУЛЬ ЦААЗЫН ХҮРЭЭНД АВЧ ҮЗЭХ НЬ***Н.Мөнхзул: ХСИС-ийн Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн**Эрх зүйн онолын тэнхимийн ахлах багш, цагдаагийн ахмад*

1921 онд Ардын хувьсгал ялж тухайн үед Монгол орон “социализм”-д хүрэх чиг баримжааг сонгон түүний онол, үзэл баримтлалын дагуу түүнд тохирсон нийгэм, улс төр, эдийн засгийн зохих тогтолцоог бүрдүүлэхийн тулд өөртөө тохирсон эрх зүйн үндсийг бий болгох зайлшгүй шаардлага бий болсон. Энэ л үүднээс нийгмийн харилцааг ерөнхийлөн зохицуулах хуульчилсан актуудыг шинээр батлан гаргажээ.

Шинэ эрх зүйн ололттой буюу түүхэнд гүйцэтгэсэн үүрэг нь дундад зууны үеийн нийгэм төрийн байгуулал, эрх зүйн журмыг халах зорилтыг хангахад чиглэсэн шинэ эрх зүйн хэм хэмжээгээр илэрч байсан юм. Тухайлбал, шүүн таслах ажиллагаатай холбоотой 1921 оны 07 дугаар сарын 30-ны Ардын засгийн газрын 8-р хурлаар Эрүү шүүлтийн тухай тогтоол гаргасан ба уг тогтоолын¹ аравдугаар зүйлд “Монгол хүн гэрээ, гэрчгүйд хэргийг хүлээхгүй бол юуны урьд эрүү шүүлт хэрэглэхгүйгээр үнэнийг олохыг хичээх ба хэрэв өчиг илрэхгүйд хүрвэл шүүлтийн зохисы нь үзэж хэвээр хэмнэн хэрэглүүлэхээр тогтов” гэснээр манжийн дарлалд байх үеийн хатуу ширүүн эрүү шүүлтийн үйлчлэл, албан тушаалтны үйлдлийг хязгаарласан.

1925 оны 11 дүгээр сарын 27-ны өдрийн Засгийн газрын 42 дугаар хурлаар улс төр, эдийн засгийн онц аюултай гэмт хэрэг таслан шийтгэх эрхтэй цаг зуурын шүүхийг байгуулж Шүүх явдлын яамны дүрэм, Улсын бага хурлын тэргүүлэгчдийн 1926 оны 1 дүгээр сарын 15-

ны өдрийн 1 дүгээр хурлаар 20 зүйл бүхий “Улс төрийн явдалд холбогдох хэргийг таслан шийтгэх газрын түр дагаж явах дүрэм”-ийг батлан гаргаж мөрдүүлснээр төрийн албан тушаалтнууд гадны хүчний шууд оролцоотойгоор үндэсний сэхээтнүүдийг үй олноор хэлмэгдүүлж,² үүнийхээ төлөө ямар нэгэн хариуцлага хүлээгээгүй юм.

Гэсэн ч 1926 онд батлан гаргасан шүүх цаазын бичигт³ аливаа албаны хүн эрх тушаалдаа эрдэж албаны үйл хэргийг саатуулах, боогдуулах, бусдын амгалан тайванг байдлыг алдагдуулах, ашгийг хичээж хууль зөрчих, айлган сүрдүүлж дарлах, аливаа хэргийг байцаах, шүүхдээ эрх хэмжээгээ хэтрүүлэх, албаны нэр хүндийг гутаах, шүүн таслах газрын түшмэд ашгийг хичээж шударга бус тогтоол гаргах, албан тушаалтан хууль бусаар нэг нэгнийг баривчлах, хэрэгтэнг дарлаж айлгах, өлсгөх зэргээр эрүү шүүлж хэрэглэж өчиг мэдүүлэг авах, нууц задруулах, албан үүргээ үл биелүүлэх, аливаа албан хаагчид ашгийг хичээж худалдаа арилжааны зэрэг албан тушаал дор үл нийцэх ажил явдал үйлдэх зэргийг гэмт хэрэгт тооцож хөрөнгө хураах, 10 төгрөгөөс дээш хэмжээтэй торгох, тушаалаас огцруулах БНМАУ-ын нутгаас хөөн зайлуулах, шүүхээс донгодох, гянданд хорих, зэрэг

хариуцлагыг оногдуулахаар заасан байна.

Энэ цаазаар алба хаагчид элдэв арга хэрэглэн бусдаас эд хахууль авах тухай зөвлөлдөх, авах, энгийн бэлэг ба шагнал хэмээх зэргээр нэрийдэж эд хахууль авах зэрэгт гянданд хорих, хувийн хөрөнгө хогшлыг бүрэн буюу заримыг хураах тухай заагаад энэ хэргийн улмаас улсын санхүүд хохирол учруулах, урьд эд хахууль авч шийтгэгдсэн, олон удаа эд хахууль авсан боловч илрээгүй байсан, айлган хяхаж авсан зэргийг хүндрүүлэн авч үзэж байсан байна.

Мөн дээд тушаалын болон төв газраас томилсон түшмэд, шүүн таслах газрын түшмэд, байцаагч, ардын төлөөлөгчид, дотоодыг хамгаалах газрын эрх баригчид ба байцаагч, төлөөний хүмүүс, цагдан сэргийлэх газрын түшмэд цагдаа нар ба гяндангийн газрын алба хаагчид, манах сахиx цэрэг, хуягууд болох аваас 5-10 жил хүртэл гянданд хорьж, эд хөрөнгийг албадан хурааваас зохино хэмээсэн нь албан тушаалын зэрэглэлтэй уялдуулан хариуцлага тооцохоор зохицуулжээ.

Тэрчлэн улсын ба ард олны хөрөнгө хогшлоор байгуулагдсан газрын тэргүүлэгчид ба тэдний орлогчид, мөнхүү газруудын төлөөний хүмүүс аливаа аж үйлдвэрийг муугаар явуулах ба ноогдсон албан тушаалыг хайхраагүйгээс уг газруудад хохирол учруулвал гянданд хорих, хувийн эд хогшлоос нөхөн төлүүлэх шийтгэл оногдуулахаар заасан байна.

Дээрхээс гадна 1928 онд “Улаанбаатар хотын цагдан сэргийлэх газрын дүрэм”⁴-ийг

¹ Б.Баярсайхан нар. Монгол Улсын хууль тогтоомжийн хөгжлийн түүхэн товчоон /1911-2008/. УБ., 2008. 50 дахь тал.

² Ж.Болдбаатар, Д.Лүндэжжанцан. Монголын төр, эрх зүйн түүхэн уламжлал. УБ., 1997. 234-235 дахь тал.

Тэрчлэн 1937-1938 онд лам нарыг үндсэнд нь, нам, засгийн болон Ардын хувьсгалт цэргийн дээд албан тушаалтнуудыг сорчлон баривчилж, хэлмэгдүүлсэн. Энэ үед гэмгүй иргэдийг улс төрийн хилс хэргээр баривчлах, хорих, цаазаар авах явдал жирийн үзэгдэл болсон байна.

³ Ж.Амарсанаа, Б.Баярсайхан, Б.Чимид нар. Монголын хууль тогтоомжийн түүхэн эмхтгэл /III боть/. УБ., 2010. 39 дэх тал

⁴ Ж.Амарсанаа, Б.Баярсайхан, Б.Чимид нар. Монголын хууль тогтоомжийн түүхэн

баталж цагдан сэргийлэх газрын албан хаагчдын сахилга журмын тухай 5-р бүлгээр:

- Цагдан сэргийлэх газрын албан хаагчид, ардын засгийн үндсэн бодлого ба тогтсон хууль дүрмийг ёсчлон дагаж, тус газар орон ба ард олныг сахин хамгаалж, амгалан аж төрүүлэх явдлыг чухал зорилт болгох бөгөөд элдэв хорлолтой, харшлалтай зүйлийг эрхбиш урьдаас сэргийлэн мэдэж, ард олонд хохирол хөнөөл болгохгүйг нэн чухалчилбал зохино.

- Аливаа гажуу самуун явагчдыг ятган хориглож, гэмт явдлыг үл үйлдүүлэхийг хичээвэл зохино.

- Хааяа бусад хүнтэй тэмцэлдэх хэрэг тохиолдвол эрхбиш урьханаар ятган ухуулбал зохино. Дэмий уурсах буюу гар хөдөлгөн жанчих, хараах зэрэг зүй бусаар явж хэрхэвч үл болно.

- Санамсаргүй гэнэт түргэн чухал хэрэг учир тохиолдож, гамгүй шулууншударга өөр бусдын бие, хөрөнгөнд хорлолтойгоор халдах эсэргүүцэх этгээд гарваас юуны өмнө шаламгайлан урагш давшиж, тушаал сахилгыг хүндэтгэн гүйцэтгэвэл зохино. Ухран зайлсхийж хэргийн тухай алдагдуулахад хүргүүлж хэрхэвч үл болно.

- Аливаа чихээр сонссон ба нүдээр үзсэн явдалд хэрэв цагдан сэргийлэх тушаалын хэрэгт холбогдохыг нь бол магадыг хянаж тухай бүр зохих газраа тодорхойлон мэдүүлбэл зохино хэмээн цагдаагийн алба хаагчийн үйл ажиллагаанд хориглох

Явдал хичээлийн тухай зургадугаар бүлгээр:

- Цагдан сэргийлэгчид тус тусдаа цэвэр ичимтгийгээр биеэ сахиж явбал зохино. Ашигт шунахайрах буюу эд хөрөнгө сүйтгэж, өр ширэнд нэхэмжлэгдэх зэргээр тушаал нэрийг гутаах явдлыг машид цээрлэвэл зохино.

- Ууж согтуурах буюу бусадтай мөрийцэж наадах зэргээр зүй бус явж хэрхэвч болохгүй.

- Бусдыг төлөөлөн мөнгө зоос зээлдэх буюу завсар дор

батлах ба зарга зальхайн хэрэгт хамааран холбогдох зэргийг бүрмөсөн цээрлэвэл зохино.

- Өөр өөрийн тушаалын доторхи явбал зохих элдэв хэрэгт бусдаас гавьяа эрж, тал бэлэг нэхэмжлэх буюу юм хүлээн авч хэрхэвч үл болно.

- Цагдан сэргийлэх газрын албан хаагчид сахилга дүрмийг зөрчиж зүй бус явах буюу эд хахууль авбал цаазны бичигт заасан ялын аль нэгэн хүндийг нь баримтлан шийтгэгдэнэ гэсэн нь сахилгын зөрчлийн төрлүүдийг тодорхойлж түүнд шүүх цаазын бичгийн холбогдох заалтын хүнд хариуцлагыг оногдуулахаар заажээ. Хэдийгээр дүрмээр зарим албан тушаалтны сахилга, ёс зүйн талаар заасан боловч оногдуулах хариуцлага нь эрүүгийн хариуцлага байхаар зохицуулсан нь тодорхой тэр дундаа цагдаагийн албан тушаалтанд хариуцлага тооцох үндэслэлийг нилээд тодорхой зааж өгснийг харуулж байна.

1934 оны шүүх цаазын бичгийг батлахдаа өмнөх заалтуудад нэмж албан тушаалтан эрх мэдлээ хэтрүүлэн, урвуулан, албаны үүргээ эс гүйцэтгэх, албан тушаалтан хуурамч бичиг баримт үйлдэх, албаны хувьд мэдсэн задруулж үл болох нууцыг задруулах зэрэг үйлдлийг шинээр нэмж, буудан алах, хорих, албадан ажил хийлгэх, улс төрийн болон хувийн зарим эрхийг 1-5 жил хасах, нутаг зайлуулах буюу, нутаг зааж суулгах, албан тушаалаас огцруулах буюу ажлаас хөөх, донгодох буюу олон нийтийн өмнө буруутгах, хөрөнгийг бүрэн буюу заримыг хураах, мөнгө торгох, учруулсан гэм хорыг арилгах хариуцлагыг оногдуулахаар заасан нь хариуцлагын төрөлд зарим өөрчлөлт оруулсан нь харагдаж байна.

1940 онд Монгол улс нь шинэ Үндсэн хуулийг баталсан бөгөөд 1942 онд Эрүүгийн хууль батлагдахад албан тушаалын гэмт хэрэгт өөрчлөлт ороогүй байна. Харин 1961 оны эрүүгийн хуульд албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах, албан

үүргээ биелүүлэхгүй байх буюу хариуцлагагүй хандах, хээл хахуул авах, өгөх зуучлах, хуурамч бичиг баримт үйлдвэл хорих, засан хүмүүжүүлэх ажил хийлгэх, албан тушаал эрхлэхийг хориглох буюу олон нийтийн өмнө буруушаах, хөрөнгийн заримыг буюу бүгдийг хураах зэрэг ял оногдуулахаар заасан байна.

Энэ хугацаанд мөн нийгмийн хөгжлийн шаардлагаар 1986 оны эрүүгийн хуулийг шинэчлэн боловсруулж албаны бүрэн эрхээ хэтрүүлэх, албан үүрэгтээ хайнга хандах, хээл хахуул авах, хуурамч баримт бичиг үйлдэх, эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулах, гэм буруугүй хүнийг эрүүгийн хариуцлагад татах, илт хууль бусаар баривчлах, албадан саатуулах, хууль бус таслан шийдвэрлэх тогтоол, шийдвэр, магадлал гаргах, мэдүүлэг өгөхийг албадах зэргийг гэмт хэрэгт тооцож эдгээр үйлдлүүдэд албан тушаал эрхлэх эрхийг хасах, хорих, засан хүмүүжүүлэх ажил хийлгэх, торгох, хөрөнгө хураах, хорих ялыг оногдуулахдаа нутаг заах зэрэг ял оногдуулахаар зохицуулсан байна.

Энэ хуульд шинээр орсон зохицуулалт бол “Шүүхээс гарсан шийдвэрийг эрх бүхий албан тушаалтан биелүүлээгүй бол 1500 хүртэл төгрөгөөр торгох ял шийтгэхээр зохицуулсан албан тушаалтан шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэхгүй байх нөхцлийг хязгаарласан зохицуулалт болсон байна.

Түүнчлэн энэ үед БНМАУ-ын Хөдөлмөрийн хууль болон хөдөлмөрийн үлгэрчилсэн дотоод дүрэм батлагдаж сахилгын хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлийг⁵ тодорхойлсноос гадна иргэдийн хөдөлмөрлөх эрхийг хангах баталгаа нь ажилтан алба хаагчдыг хууль бусаар ажлаас халсан, ажилд авахаас хууль бусаар татгалзсан үйл ажиллагааг арилгах явдал⁶ гээд тус хуулийн 201-р зүйлд зааснаар ажлаас халсан тушаалыг

⁵ БНМАУ-ын Хөдөлмөрийн хууль

⁶ И.Дашням “Сахилга, хариуцлага, эрх зүй”. УБ., 1984. 45 дахь тал

хүчингүй болгож⁷, 205-р зүйлд зааснаар бусдыг хууль бусаар ажлаас халсан гэм буруутай албан тушаалтнуудад тэдний 3 сар хүртэл хугацааны цалингаар материалын хариуцлага хүлээлгэхээр заасан байна.

Харин хөдөлмөрийн сахилгыг хангах нэг арга бол сахилга, дэг журам зөрчигчдөд хариуцлага хүлээлгэх явдал бөгөөд энэ хариуцлагыг дараах байдлаар тодорхойлсон.

- Сахилгын арга хэмжээ /Сахилгын арга хэмжээ гэж дотоод журам, сахилгын дэг журмыг зөрчсөн ажилчин, албан хаагчдад үйлдвэр, албан газар, байгууллагын тушаал, шийдвэрээр ногдуулах арга хэмжээг хэлэх ба үүнд ажлаас хожимдох, таслах, технологийн журам зөрчих, ажлын цагт сэлгүүцэх, хөдөлмөрийн дотоод журамд заасан журмуудыг зөрчих буруутай үйл ажиллагаанууд багтана. Сахилгын арга хэмжээнд БНМАУ-ын Хөдөлмөрийн хуулийн 119-р зүйлд заасан сануулах, донгодох, хатуу донгодох, 3 сар хүртэл хугацаагаар бага цалинтай ажилд шилжүүлэх буюу албан тушаал бууруулах, ажлаас халах арга хэмжээнүүд багтана/.

- Олон нийтийн нөлөөллийн арга хэмжээ /Олон нийтийн шүүхэд шилжүүлэх дүрэмд заасан арга хэмжээ ногдуулах, МҮЭ, МХЗЭ-ийн зохих байгууллагаар хэлэлцэн, тэдгээрийн дүрэмд заасан арга хэмжээг хүлээлгэх зэрэг. БНМАУ-ын Ардын Их Хурлын Тэргүүлэгчдийн 1965 оны 7-р сарын 22-ны өдрийн 170-р зарлигт зааснаар ажлын нэг жилийн дотор 2-оос доошгүй удаа сахилгын арга хэмжээ авагдсан боловч хөдөлмөрийн сахилга дахин зөрчсөн, эсвэл ажлын 2 өдөр дараалан ажил тасалсан ажилчин, албан хаагчийг олон

нийтийн шүүх хүлээн авч 1 сараас 3 сар хүртэл хугацаагаар уг ажлын газарт нь засан хүмүүжүүлэх ажил хийлгэхээр шийтгэж, цалингийн 5-15 хувийг суутган улс орлогод оруулах эрхтэй байдаг байна/.

- Бусад арга хэмжээ

○ Олон нийтийн шүүхээс арга хэмжээ авагдсан боловч хөдөлмөрийн сахилгыг дахин ноцтой зөрчсөн мөн дараалан 2 өдрөөс дээш хугацаагаар ажил тасалсан, түүнчлэн албан байгууллагын ажлыг дүр зоргоороо орхиж явсан ажилчин, албан хаагчийг шүүх 1 жил 6 сар хүртэл хугацаагаар уг газарт нь засан хүмүүжүүлэх ажил хийлгэхээр шийтгэж, цалингийн 10-25 хувийг суутган улсын орлогод оруулах /энэ нь эрүүгийн ял шийтгэлийн нэгэн адил тооцогддог/

○ Ажил тасалсан хоногийн тоогоор ээлжийн амралтыг хасах эсвэл ажил тасалсан цаг, өдрийн тоогоор цалин олговол зохих хугацааг хорогдуулах /энэ нь гэм буруутай ажилчин, албан хаагчдад хүлээлгэж буй хариуцлага биш юм/

○ Ажил тасалж арга хэмжээ авагдсан хүмүүсийг ажил, албан тушаалд дэвшүүлэхэд, хөдөлмөрийн хамт олны үнэлэлт, хүсэлт, тодорхойлолт авах⁸

Албан хаагчийг төрийн албаны болон хөдөлмөрийн сахилга ноцтой зөрчсөний учир ажлаас халах нь сахилгын эцсийн арга хэмжээ болж байв.

Албан үүргээ зөрчсөн албан хаагчийн хүлээх сахилгын хариуцлагын арга хэмжээнүүд үндсэндээ ижил боловч Ардын хяналт шалгалтын хууль, улсын хяналтын болон сахилгын тусгай дүрэм зэрэгт үндэслэл, журмын хувьд өвөрмөц байдлаар тусгагдаж байжээ. Эдгээр нөхцөл байдалтай уялдан төрийн албан хаагчдад сахилгын хариуцлага хүлээлгэх журам нь өөрийн онцлогтой байсан байна. Тухайлбал;

а/ дотоод дүрэмд заасны дагуу;

в/ сахилгын тусгай дүрэмд зааснаар арга хэмжээ авах гэж ангилагдаж байна.

Эдгээрээс тухайн үеийн онцлог зохицуулалт нь захирах захирагдах журмаар сахилгын хариуцлага хүлээлгэх явдал юм.

Энэ гол төлөв удирдах албан тушаалд хамааралтай бөгөөд ажлын газрын захиргаанаас биш, харин тухайн ажилтан шууд харьяалж захирах дээд байгууллагаас нь сахилгын шийтгэл оногдуулахыг хэлнэ. Үүний жишээ нь, Сайд нарын Зөвлөл яамны сайд, улсын хороо, өөртөө харьяалагдах бусад байгууллагын дарга болон тэдгээрийн орлогчдод сахилгын арга хэмжээ авч болохоор заасан зохицуулалтаас харагдах юм. Харин сахилгын тусгай дүрмийн хувьд төрийн албаны зарим салбарт эрх бүхий байгууллагаас баталсан сахилгын тусгай дүрэм дагаж мөрдөх нь бий. Тухайлбал; “Төмөр замын ажилчин, албан хаагчдын сахилга батын дүрэм”, “БНМАУ-ын зэвсэгт хүчний сахилга батын дүрэм”, “БНМАУ-ын шүүгчдийн сахилга батын дүрэм” гэх мэт байжээ. Тухайлбал, 1954 оны Шүүгчийн сахилга батын коллегийн дүрэм, 1970 оны БНМАУ-ын шүүгч нарын сахилга батын хариуцлагын дүрмийг дурдаж болох юм.

Энэ дүрмээр албан ажлын ямар нэгэн эндэгдэл, зан авирын зохимжгүй явдлууд нь шүүхийн нэр хүндийг гутаадагаар барахгүй, шүүн таслах явдал, улсын ашиг сонирхол, ард иргэдийн эрхэнд хор хүргэдэг учраас тийм явдлыг гаргасан шүүгчдэд хатуу хариуцлагыг хүлээлгэнэ гээд хөдөлмөрийн сахилга батыг гажуудуулсан хэрэгт, шүүхийн ардчилсан зарчмыг зөрчсөн, удирдлагын тушаал, даалгаврыг шуурхай биелүүлээгүй буюу шүүгчийн нямбай биш ажиллагаа хийгээд сахилга батгүй явдлын улмаас шүүх таслах ажилд гарсан дутагдлын хэрэгт, шүүгчийн алдар хүндэд зохимжгүй явдлуудыг үйлдсэн хэрэгт сануулах, донгодох, хатуу донгодох, хэрэв шүүгчийг эзэлж

⁷ БНМАУ-ын Хөдөлмөрийн хуулийн 201-р зүйлд зааснаар Ардын шүүх хянан шийдвэрлэх ба 98-р зүйлд зааснаар хууль бусаар халагдсан ажилчин, албан хаагчдыг хуучин ажилд нь эргүүлэн тогтоож 3 сар хүртэл хугацааны цалинг олгох талаар шийдвэр гаргадаг.

⁸ БНМАУ-ын Ардын Их Хурлын Тэргүүлэгчдийн 1965 оны 7-р сарын 22-ны өдрийн 170-р зарлиг

байгаа тушаалдаа тохирохгүй гэж үзвэл, тэр шүүгчийг хуульд тогтоосон журмаар огцруулах тухай асуудлыг тавиулахаар шүүх яаманд мэдэгдэх хариуцлага хүлээлгэхээр заасан байна. Мөн сахилгын хариуцлага оногдуулах процессыг ч орхигдуулаагүй байна.

1970 онд уг сахилгын дүрмийн шинээр баталж шүүхийн ардчилал зөрчих, эрүү, иргэний болон байцаан шийтгэх хуулийг зөрчиж, социалист хууль ёс гажуудуулах, албан байгууллага, хөдөлмөрчдийн өргөдөл, гомдолд шуурхай бус хандаж чирэгдүүлэх үйлдлийг нэмж зөрчилд тооцон албан тушаалаас нь 6 сар хүртэл хугацаагаар огцруулж дорд тушаалын ажилд шилжүүлэх санал тавих гэж хариуцлагын төрлийг нэмэгдүүлсэн байна. Хариуцлага оногдуулахдаа гэм буруугийн хэр хэмжээ, уршиг, холбогдол зэргийг харгалзан үзэж хариуцлагын төрлөөс сонгож хэрэглэхийг заасан байна. Харин хариуцлага оногдуулах процесст төдийлөн өөрчлөлт оруулаагүй байна.

Хөдөлмөрийн хуулиар сахилгын хариуцлага хүлээлгэхээс гадна материалын хариуцлага хүлээлгэх зохицуулалт байсан. Үүргээ биелүүлэхдээ үйлдвэр, албан газар, байгууллагад өөрийн буруугаас хохирол учруулсан ажилчин, албан хаагч шууд учирсан жинхэнэ хохиролын хэмжээгээр эд материалын хариуцлага хүлээх боловч тэр нь уг хүний нэг сарын цалингийн хэмжээнээс хэтэрч үл болно.

Нэг сарын цалингаас илүү хэмжээгээр ээвхөн хууль тогтоомжид заасан тохиолдолд оногдуулна. Мөн ажилчин, албан хаагчийн учруулсан хохирол гэмт хэргийн шинжтэй болохыг тогтоосон байвал, ажилчин, албан хаагч хөдөлмөрлөх үүргээ биелүүлж байх үед үйлдвэр, албан газар, байгууллагад учруулсан хохирлыг бүрэн хариуцуулахаар тусгай хууль тогтоолд заасан байвал, мөнгө буюу барааны холбогдолтой зүйл хариуцдаг тусгай жагсаалтад заасан албан

тушаалын ажилтан, үйлдвэр, албан газар, байгууллага хоёрын хооронд уг ажилтан хадгалах буюу тогтоосон норм дээрээ нэмэн хариуцаж авсан үнэ бүхий зүйлээ дутагдуулбал эд материалын бүрэн хариуцлага хүлээхээр бичгээр тусгай гэрээ байгуулсан бол, хөдөлмөрлөх үүргээ биелүүлж байгаагүй үедээ тухайн хохирлыг учруулсан бол эд материалын бүтэн хариуцлага хүлээдэг.

Эд материалын хариуцлага хүлээлгэхэд сахилгын буюу олон нийтийн арга хэмжээ авахуулсныг харгалзан үздэггүй.

Олон нийтийн арга хэмжээ гэж олон нийтийн шүүхийн дүрэм⁹, эрх зүйн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх хөдөлмөрийн хамт олны зөвлөлийн дүрмээр¹⁰ хариуцлага оногдуулахыг хэлэх ба улс, олон нийтийн хөрөнгийг бага хэмжээгээр ашиглан шамшигдуулагчид, ууж согтуурсан хүмүүс, ажлын цаг таслагчдыг урьдчилсан бүртгэлд авч хурлаараа хэлэлцдэг¹¹ бол олон нийтийн шүүхийн дүрмээр

- х ү н д э т г э х шалтгаангүйгээр ажил тасалсан, ажилд согтуу ирсэн, ажлаас хожимдсон, эрт явсан, түүнчлэн бусад хэлбэрээр хөдөлмөрийн сахилгыг зөрчсөн болон үүрэгт ажилдаа хариуцлагагүй хандсан

- хөдөлмөр хамгаалал / аюулгүй ажиллагааны арга техник, үйлдвэрлэлийн ариун цэвэр, хөдөлмөрийн эрүүл ахуй/-ын болон галын аюулаас хамгаалах тухай дүрэм, зааврын шаардлагыг зөрчсөн нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол

- түүхий эд, материалыг тогтоосон нормоос хэтрүүлэн зарцуулсан буюу гологдол бүтээгдэхүүн гаргасан, түүнчлэн эрхэлсэн ажилдаа хайхрамжгүй хандсанаар тоног, төхөөрөмж, машин, багаж хэрэгсэл зэрэг

⁹ 1982 оны БНМАУ-ын АИХ-ын Тэргүүлэгчдийн зарлигаар батлагдсан дүрэм

¹⁰ 1981 оны БНМАУ-ын Сайд нарын зөвлөлийн тогтоолоор батлагдсан дүрэм
¹¹ шаардлагатай гэж үзвэл тэдний эцэг, эх, гэр бүлийн бусад гишүүд, хамт олны нь төлөөлөгч, удирдах хүмүүсийг урьж оролцуулна

улс, хоршоолол, олон нийтийн байгууллагын эд хөрөнгийг эвдэж гэмтээсэн, үрэгдүүлсэн, малтай хайр гамгүй, хатуу харьцсан үйлдэл нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол

- улс, хоршоолол, олон нийтийн байгууллагын тээврийн хэрэгсэл, хөдөө аж ахуйн төхник, суурь машин, тоног төхөөрөмж багаж хэрэгсэлболон эд хөрөнгийг хувийн хэрэгцээнд дур мэдэн ашигласан нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол

- жижгээр танхайрсан, дамын худалдаа бага хэмжээгээр хийсэн, түүнчлэн иргэдийн амины үнэ багатай зүйлийг анх удаа хулгайлсан /буруутан, хохирогч хоёр нэг хамт олны дотор байх тохиолдолд/ хэргийг шүүх, мөрдөн байцаах, хэрэг бүртгэх байгууллага буюу сум, хороо, район, орон нутгийн хотын АДХ-ын гүйцэтгэх захиргаанаас олон нийтийн арга хэмжээ авахуулахаар шилжүүлэн ирүүлбэл

- эцэг, эх, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч нар хүүхдээ хүмүүжүүлэх үүргээ зохих ёсоор биелүүлээгүй

- эмэгтэйчүүдтэй буюу эцэг, эхтэйгээ зүй бусаар харьцсан гэр бүлийн дотор зохисгүй байдал гаргасан

- бусдыг доромжилсон, гүтгэсэн, гэмтэл учруулахгүйгээр зодсон, түүнчлэн бусдад хөнгөн гэмтэл учруулсан зэрэг үйлдлийг анх удаа үйлдсэн бөгөөд хохирогч нь шүүх, мөрдөн байцаах байгууллагад гомдол гаргаагүй бол

- нийтийн байр, орон сууцны ашиглалт, ариун цэврийн дүрмийн шаардлага зөрчсөн, түүнчлэн орон сууцны болон бусад барилга, нийтийн аж ахуйн байгууламж, тоног төхөөрөмж, мод, бут, сөөг, зүлгийг гэмтээсэн

- иргэдийн хооронд үүссэн 200 хүртэл төгрөгийн эд хөрөнгийн маргааныг олон нийтийн шүүхээр шийдвэрлүүлэхийг уг иргэд хүсвэл

- захиргааны журмаар торгууль оногдуулж зөрчилтэй хэргийг материаллаг эрх бүхий байгууллага, албан

тушаалтнаас олон нийтийн шүүхэд хэлэлцүүлэхээр шилжүүлсэн болнийгэмд хор аюул багатай хэргийг анх удаа үйлдсэн этгээдийн материалыг шүүх, прокурор, мөрдөн байцаах байгууллагаас хууль тогтоомжийн дагуу шилжүүлэн ирүүлсэн бол зэрэг үйлдэлд хамт олноороо буюу хохирогчоос олны өмнө уучлал гуйхыг үүрэг болгох, нөхөр ёсоор сануулах, хамт олны өмнө буруушаах, хэвлэлд нийтлэх буюу нийтлүүлэхгүйгээр донгодох, зөрчсөн хэрэгт холбогдолгүй бол 25-100 хүртэлтөгрөгөөр, хэрэв жижгээр танхайрсан, анх удаа бага хэмжээгээр дамын худалдаа хийсэн бол 50-200 хүртэл төгрөгөөр торгох шийтгэл ногдуулна.

Хөдөлмөрийн сахилга зөрчсөн этгээдэд олон нийтийн нөлөөллийн арга хэмжээ авахын зэрэгцээ дагаж мөрдөж байгаа хууль тогтоомжийн дагуу бага цалинтай ажилд шилжүүлэх буюу албан тушаал бууруулах, бусад арга хэмжээ авахуулах тухай саналыг үйлдвэр албан газар, байгууллагын захиргаанд тавих, хэрэв хууль тогтоомжоор олон нийтийн шүүхэд тусгайлан эрх олгосон бол хөдөлмөрийн сахилга зөрчсөн этгээдэд ажиллаж байгаа газарт нь хууль

тогтоомжийн заасан хугацаагаар заасан хүмүүжүүлэх ажил хийлгэх арга хэмжээ оногдуулна.

Мөн хөнгөлөлттэй үнээр амралт, сувиллын газар явах бичиг, шагнал, урамшил олгохыг татгалзах, орон сууц олгох дарааллыг хойшлуулах тухай, түүнчлэн бусдыг хүмүүжүүлэх үүрэг бүхий буюу нийгмийн өмч хөрөнгийг хариуцсан этгээдийн гаргасан зөрчил нь үүрэгт ажилтай нь холбоотой бөгөөд цаашид уг ажилд хэвээр ажиллуулах найдваргүй гэж үзвэл зөрчил гаргагчийг ажлаас нь өөрчлөх тухай саналыг үйлдвэр, албан газар, байгууллагын захиргаанд тавьж болно.

Төрийн албан хаагчдын ангиллын хувьдажиллаж байгаа байгууллагын системээр АДХ-ын ажилтан, захиргааны байгууллагын ажилтан, шүүх, прокурорын байгууллагын ажилтан, мөн захиргааны салбар байгууллагын ажилтанг аж ахуйн удирдах байгууллагын ажилтан нийгэм, соёлын удирдах байгууллагын ажилтан, захиргаа-улс төрийн байгууллагын ажилтан гэх зэргээр ангилж бүлгэлжээ. Харин албан хаагчдыг тухайн байгууллагад эзэлж байгаа байр суурь албан ажлын хууль зүйн шинж чанарыг харуулахын тулд

эрх хэмжээгээр нь

1/албан тушаалтан

2/туслах буюу техникийн гүйцэтгэх ажилтан гэсэн үндсэн хоёр бүлэгт хуваагдаж байжээ.

Өөрөөр хэлбэл өнөөгийн эрх зүйн зохицуулалтаар ангилагдсан төрийн улс төрийн, захиргааны, үйлчилгээний гэх шууд ялгамжай тодорхойлсон ангилалт байхгүй, төрийн албаны иж бүрэн тогтолцооны тухайойлголт байгаагүй юм.

Гэсэн хэдий ч энэ үед зарим албан тушаалтанд хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлийг хууль болон дүрмээр тодорхойлсон нь албан тушаалтанд хариуцлага хүлээлгэх тогтолцоо бүрдэж эхэлснийг харуулж байна.

Мөн зөрчлийн шинж байдалтай уялдан хариуцлагын төрлүүд нь эрүүгийн шинжтэй байснаа сахилгын шинжтэй болж сануулах, донгодох, хатуу донгодох, 3 сар хүртэл хугацаагаар бага цалинтай ажилд шилжүүлэх буюу албан тушаал бууруулах, ажлаас халах, хохирлыг нөхөн төлүүлэх хэмээн өөрчлөгдөж ирснээс гадна хариуцлага хүлээлгэхтэй холбоотой процессын ажиллагааг дүрмээр тодорхойлж байсан байна.

